

SERMAYE KAZANÇLARININ VERGİLENDİRİLMESİ

Özhan EROĞUZ

Sınai Kalkınma Bankası
Umum Müdür Muavini

SERMAYE KAZANCININ MAHİYETİ

Sermaye kazancının tarifi :

Mevzuu açık ve kesin olarak ortaya koyabilmek için «Sermaye Kazancı» tabiri ile neyi kastedtiğimizi belirtmek, diğer bir ifade ile bu tabirin tarifini yapmak zarureti vardır. Burada sermaye tabiri, gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları, iktisadî bir işletmeye dahil olsun veya olmasın, arsa, bina, menkul kıymet, makine, tesisat, demirbaş ve bunlar gibi kapital mallarını içine alan geniş manada kullanılmıştır. Sermaye Kazancı ise sermayenin iktisap bedeli ile satılması halinde hasıl edeceği değer arasındaki müspet farktır. Sermaye kazancına satış yoluyla realize edilmemiş değer artışları da dahildir. Ticarî faaliyet olarak alım ve satımdan doğan kârlar, alınıp satılan mallar sermaye tarifimiz içine girse de, sermaye kazancı sayılmazlar. Sermayenin iktisap bedeli ile satılması halinde hasıl edeceği değer arasındaki menfi fark ise «Sermaye Zararı»nı teşkil eder.

Sermaye kazancının kaynağı :

İktisaden gelişmiş ülkelerde sermaye kazançlarının en büyük kısmı hisse senetlerinden elde edilir. İkinci sırayı gayrimenkuller teşkil eder. Diğerleri ise az önemlidirler.

Hisse senetlerinden elde edilen sermaye kazancının en mühim kaynağı şirketlerin kazançlarını kısmen işletme içinde yatırıma tahsis etmeleri, diğer bir ifade ile ihtiyat birikimidir. Buna ilâveten, rekabet şartlarının lehe dönmesi, tekniğin ve istihsalin gelişmesi ve idarî inkişaf gibi sebeplerle işletmenin kazanma gücünün artması

da sermaye kazancı hasıl eder. Şehirleşme arsa değerlerinin artışı başlıca rolü oynar. Nüfus artışı ve iktisadî gelişme de sermaye kazancını yaratan bir faktör olmaktadır. Sermaye değerinde artışa sebep olan diğer iki sebep de genel fiat seviyesinde yükselme ve faiz hadlerinde düşmedir.

SERMAYE KAZANÇLARININ VERGİLENDİRİLMESİ

Sermaye kazançlarını vergilendirmeyi haklı gösteren sebepler :

1) Geniş manasile gelir «İstihlâk + servet artışı» olarak tarif edilir. Sermaye kazancı mantiki olarak bu gelir tarifinin içine girer. Servetin değerinde artış bu servete sahip olan şahsın ekonomik refahını diğer nev'i gelirlerle aynı ölçüde arttırır. Bir şahıs 50. bin liraya satın aldığı bir gayrimenkulü 100 bin liraya satarsa 50. bin lira sermaye kazancı elde eder ve bu kazancın aynı miktardaki bir ücret veya diğer nevi bir gelikle, temin ettikleri refah bakımından farkı yoktur.

2) Eğer sermaye kazancı vergi dışı bırakılırsa, bu nev'i kazanç elde eden şahıslar diğer nev'i gelir sahiplerine nazaran tercih edilmiş olurlar. Diğer şahıslar ücretleri, ticarî kazançları ve diğer gelirleri üzerinden vergi öderlerken sermaye kazancı sahiplerini vergi dışı bırakmayı vergi adaleti bakımından haklı bulmak çok güçtür.

3) Sermaye kazançları esas itibarile yüksek gelir gurupları arasında dağılır. Bu nev'i gelir guruplarının vergi ödeme güçleri zaten yüksektir. Sermaye kazançlarının vergilendirilmemesi, servetin eşit olmayan dağılışını devam ettirir ve hatta arttırır. Vergi ödeme gücü bakımından, sermaye kazançlarının vergi dışı bırakılması değil, bilâkis daha yüksek nispetlerde vergilendirilmesi haklı görülebilir.

Sermaye kazançları ne zaman vergilendirilmelidir :

Sermaye değerinde artış sermaye kazancıdır. Bu değer artışı satış yolile realize edilsin veya edilmesin sermaye kazancını teşkil eder. Burada sermaye kazancının değer artışı şeklinde tahakkuk ettiği zaman mı veya satış yolile realize edildiği zaman mı vergilendirileceği problemi ile karşı karşıya kalırız.

1) Kazancın vergilendirilmeden evvel realize edilmiş olması umumiyetle kabul edilir. Ticarî kazançların tahakkuk esasına göre vergilendirildiği hatırlanırsa, bu hüküm biraz zayıf gibi görünür. Ancak, tahakkuk eden ticarî kazancın realize edilme süresi kısadır ve önceden bellidir. Sermaye kazancının ne zaman realize edileceği sermaye sahibinin arzusuna bağlıdır ve belli değildir, belki de şahsın hayatı sonuna kadar realize edilmeyecektir.

2) Gelir vergisinin kaynağı gelir olmak lâzımdır. Sermaye kazancının tahakkuk üzerine vergilendirilmesi halinde, vergi nakden ödeneceğinden, verginin ödenebilmesi için sermayenin kısmen satılması mecburiyeti hasıl olur. Bu halde gelir vergisinin kaynağı sermaye olmaktadır.

3) Sermaye kazancının tahakkuk esasına göre vergilendirilmesi halinde sermayelerin her yıl yeniden değerlendirilmesi lâzım gelir. Bu değerlendirme ise idarî bakımdan mümkün değildir.

Sermaye kazançlarını vergilendiren gelir vergisi sistemlerinde, kazancın realize edildiği devrede vergilendirilmesi kabul edilmiştir. Bizim vergi sistemimizde yalnız menkul kıymetlerin, borsaya kayıtlı olmaları halinde, borsa rayici ile değerlendirilmeleri ve dolayısıyla tahakkuk esasına göre vergilendirme mevcut idi. Ancak 1964 yılında 485 sayılı kanunla bu tatbikat değiştirilmiş ve menkul kıymetlerden elde edilecek sermaye kazançlarının da realize edildikleri devrede vergilendirilmeleri kabul edilmiştir.

Sermaye kazançlarının vergilendirilmesi aleyhinde faktörler :

1) Sermaye kazançlarının vergilendirilmesi aleyhindeki faktörlerden birincisi genel fiyat seviyesindeki yükselmedir. Genel fiyat seviyesindeki yükselme sermayenin para birimi ile değerini yükseltir ve dolayısıyla zahirî bir sermaye kazancı yaratır. Bilhassa son yirmi senede sermayelerde vaki değer artışlarının büyük nispeti bu karakterdedir. Sermaye kazançlarının reel ve fiktif artış nisbetlerini ayırmak için yapılabilecek teşebbüsler ise sistemin idaresi ve uygun indekslerin seçimi bakımından ciddi problemler ortaya çıkacak ve pratik bakımdan mümkün olmayacaktır. Genel fiyat seviyesindeki yükselişlerin sermaye kazancının teşekkülünde mühim bir yer işgal etmesi bakımından, bu nev'i kazançların vergilendirilmesi bizzat sermayenin kısmen veya tamamen hem de gelir vergi-

sinin yüksek nispetleri üzerinden vergilendirilmesi neticesini hasıl edecektir.

2) Sermaye kazancının zahiren doğmasına sebep olan bir diğer faktör de faiz hadlerinin düşmesidir. Faiz haddi düşerse tahvilât fiyatları yükselir ve tahvilâta sahip olan şahıs bunu satarsa fiktif bir sermaye kazancı elde etmiş olur. Eğer satış yolile elde ettiği parayı tekrar tahvilâta yatırırsa elde edeceği gelir bakımından iktisadî refahında bir artış olmaz. Faiz haddinin % 10 dan % 5'e düşüğünü farzedelim. % 10 faizli 100 liralık bir tahvilin fiatı 200 liraya yükselecektir. Bu tahvili satan şahıs 100 lira fiktif bir sermaye kazancı elde edecektir. Bu şahıs eline geçen 200 lirayı % 5 li tahvile yatırırsa elde ettiği gelir sabit kalacaktır. Faiz haddi ile temettü ve rant arasındaki münasebet hesaba katılırsa faiz haddindeki düşüklük diğer, sermaye nevilerinde de yukarıdakine benzer fiktif sermaye kazançları yaratacaktır.

3) Sermaye, sahibinin elinde senelerce kalabilir. Sermayedeki değer artışı yıllar itibarile tedricen olur. Sermayenin satılması halinde, sahibinin elinde beklediği senelere ait değer artışları bir anda toplam olarak realize edilir ve edildiği yılda çok yüksek mütetrakki vergi nispetlerine maruz kalır. Bu durum ise vergi adaleti ve vergi ödeme gücü bakımından haksız bir durum teşkil eder.

4) Sermaye kazançlarının vergilendirilmesi, fiyatlar yükseldikçe sermaye sahiplerinin sermayelerini satma arzularını azaltır. Bu durumda sermaye arzı azalır ve dolayisile sermaye fiatları daha yükselir. Bu hâl sermaye fiyatlarında, piyasa şartlarının haklı çıkaramıyacağı temevvüçler meydana getirir, sermaye akımı yavaşlar ve iktisadî kalkınmaya menfi yönde tesir eder. Sermaye kazançlarının vergilendirilmemesi ise şahısları yatırımlara teşvik eder. Sermaye yatırımı yolile vergi dışı sermaye kazancı ümidi müteşebbisleri yeni ve daha riskli yatırımlara götürür.

NETİCE:

Sermaye kazançlarının lehinde ve aleyhinde olan faktörler karşılaştırıldığı zaman açıkça görülür ki, vergi eşitliği bakımından bu nev'i kazançların vergilendirilmesi ne kadar haklı görülüyorsa, sermaye kazançlarının büyük nispette fiktif olduğu ve reel olmayan değer artışlarını vergilendirmenin aslında sermayenin kendisini vergilendirmek olacağı ve iktisadî faaliyete menfi yönde tesir edeceği de o kadar gerçektir.

Sermaye kazançları mahiyetleri itibarile diğer gelir neveleri ile aynı karakterde değildir. Sermaye kazançları içinde reel değer artışlarının da mevcut olduğu gerekçesi ile bir vergilendirme mevzu-bahis olursa, bu nev'i kazançlara diğer gelirlere tatbik edilen gelir vergisi ölçülerinden ayrı özel bir vergileme formülü bulmak, vergi eşitliği bakımından da haklı olur.

Sermaye kazançları genel olarak iki kısımda mütalâa edilir. Birincisi kısa vâdeli sermaye kazançları, ikincisi uzun vâdeli sermaye kazançlarıdır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kanada gelir vergisi sistemlerinde altı aydan daha az elde tutulan sermayenin satışından doğan sermaye kazançları kısa vâdelidir ve bunlar normal gelir vergisi ölçüleri içinde vergilendirilirler. Elde tutma süresi bir vergi sisteminden diğerine değişmekle beraber kısa vâdeli sermaye kazançlarının normal gelir vergisi ölçülerine göre vergilendirilmesi bütün vergi sistemlerinde müsterektir.

Uzun vâdeli sermaye kazançlarının vergilendirilmesine gelince, İngiltere ve Kanada gelir vergisi sistemlerinde sermaye kazançlarının vergilendirilmesinin aleyhinde faktörler ve bilhassa menfi iktisadî tesirler hâkim olmuş ve uzun vâdeli sermaye kazançları vergi dışı bırakılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri vergi sisteminde ise uzun vâdeli sermaye kazançları diğer gelirlerden ayrı, özel bir vergi rejimine tâbi tutulmaktadır. Bu vergi rejiminde mükelleflere iki şekilden birini seçim hakkı verilmiştir. Mükellefler ya uzun vâdeli sermaye kazançlarının yarısını diğer gelirleri ile birlikte toplarlar ve normal vergi ölçülerine tâbi olurlar veya uzun vâdeli sermaye kazançlarının tamamı üzerinden seyyanen % 25 vergi öderler. Birinci halde bu nev'i kazançların yarısı vergi dışı kalır, ikinci halde ise müterakki nispetlere göre vergilendirilen diğer gelirlere nazaran uzun vâdeli sermaye kazançlarının vergi yükü çok hafif olur.

TÜRKİYE GELİR VERGİSİ SİSTEMİ VE SERMAYE KAZANÇLARI

Sermaye kazançlarının vergilendirilme zamanı :

Gelir vergisi sistemi genel olarak sermaye kazancının satış yolu ile realize edildiği hesap dönemini vergilendirme zamanı olarak kabul etmiştir. 1964 yılından evvel borsada kayıtlı menkul kıymetlerden elde edilen sermaye kazançları tahakkuk esasına göre vergilendirilirdi. 1964 yılında gelir vergisi kanununda yapılan bir tadilat ile

borsaya kayıtlı menkul kıymetlerin de borsa rayici yerine iktisap bedeli ile değerlendirilmesi kabul edilmiş ve bu suretle menkul kıymetlerden elde edilen sermaye kazançlarının da realize edildikleri dönemde vergilendirilmeleri kabul edilmiştir. Gelir vergisi sistemimizde genel prensip sermaye kazançlarının satış yoluyla realize edildikleri dönemde vergilendirilmeleri olmakla beraber bu genel prensibin başlıca iki istisnası vardır. Bu istisnalardan biri sermaye şirketlerinde dağıtılmayan kazançlar üzerinden vergi tevkifatı yapılması; ikincisi sermaye şirketlerinde ihtiyatların sermayeye kalbedilmesi mukabilinde bedelsiz hisse senedi tevziidir. Şimdi bu iki istisnaın mahiyetini inceleyelim.

1 — Sermaye şirketleri gelir vergisi kanununun 96.ncı maddesine göre dağıtmayıp ihtiyat olarak işletmede alıkoydukları ihtiyatlar üzerinden de vergi tevkifatı yapmaya mecburdurlar. (kanunen ayrılması mecburî olan ihtiyatlar hariç). Hisse senetlerinden sermaye kazancı elde etmenin sebeplerinden biri şirketlerin işletmede alıkoydukları kârlar, yani ihtiyatlardır. İhtiyatlardan vergi tevkifatı yapılması halinde hisse senetlerinin değer artışı tevkif edilen vergi kadar az olacak dolayısıyla değer artışı realize edilmediği halde vergilendirilmiş bulunacaktır. İhtiyatlardan vergi tevkifatı yapılmasa idi hisse senetlerinin değeri vergi tevkifatı kadar fazla artacaktı. Hisse senedi sahiplerinin vergi tevkifatı dolayısıyla kaybettikleri değer artışının mikdarı, realize etmedikleri sermaye kazancı üzerinden ödedikleri vergidir. Bu tatbikat hisse senedi sahiplerinin diğer nevî gelir sahiplerine göre daha ağır olarak vergilendirilmelerine sebep olmaktadır. Ve gelir vergisi sistemimizin kabul etmiş olduğu genel prensibe aykırı bulunmaktadır.

2 — Sermaye şirketlerinin bilhassa sermaye piyasası gelişmiş memleketlerde birikmiş ihtiyatlarını sermayeye kalbetmek suretile karşılığında hissedarlarına bedelsiz hisse senedi vermeleri yaygındır. Bu muamelenin vergi karşısındaki durumu hakkında gelir vergisi kanunumuzda hiç bir sarahat olmamakla beraber tatbikatta bedelsiz hisse senetleri gelir addedilerek vergilendirmek istenmektedir. İhtiyatların sermayeye kalbedilmesi sadece hukukî bir muameledir ve ihtiyatları müseccel sermaye haline getirmektedir. Bu muamele şirketin öz sermayesinde hiç bir değişiklik husule getirmez. Öz sermaye sabit kaldığına göre bunu temsil eden hisse senetlerinin toplam değerinde de hiç bir artış veya eksiliş olmaz. İhtiyat birikimi dolayısıyla sermayede değer artışı, diğer bir ifade ile realize edilmemiş

sermaye kazancı evvelce teşekkül etmiştir. Birikmiş ihtiyatlar karşılığında verilen bedelsiz hisse senetleri evvelce vâki olmuş değer artışlarını temsil eden vesikalardır. Bunların vergilendirilmesi doğrudan doğruya realize edilmemiş sermaye kazançlarının (değer artışlarının) vergilendirilmesi neticesini doğurur. Bu tatbikatın üç mühim neticesi vardır: Birincisi, gelir vergisinin kabul etmiş olduğu «sermaye kazançları realize edildiği dönemde vergilendirilir» prensibine aykırıdır. İkinci netice ise; İhtiyatlar uzun yıllar içerisinde yavaş yavaş birikmiştir ve sermayede değer artışı ihtiyat birikimine paralel olarak yıllar itibarile peyderpey vâki olmuştur. Bedelsiz hisse senetlerinin verildiği yılda kümülatif değer artışları toplam olarak yüksek nispetlerde vergiye tâbi tutulur. Eğer değer artışları tahakkuk esasına göre vergilendirilecek idi ise, bu vergilendirilmenin her yıl yapılması icabederdi ve bunun aksi tatbikat, vergi yükü ve vergi ödeme gücü bakımından bir haksızlık teşkil eder. Üçüncü netice bazı hallerde bizzat sermayenin vergilendirilmiş olmasıdır. Hisse senedi alınıp satılan bir metadır. Hisse senedini satın alan şahıs satın aldığı tarihe kadar vâki olmuş değer artışlarının bedelini de ödemiştir. İhtiyatların bedelsiz hisse senetleri yolile vergilendirilmesi, hisse senetlerini satın alırken ihtiyatların bedelini de ödemiş bulunan şahsın bizzat sermayesini vergilendirmektir. Bedelsiz hisse senetleri, itibarî sermaye ile öz sermaye arasındaki farkı temsil etmektedir. Bu halde sermaye kazancı ise sermayenin satın alınma değeri ile öz sermaye arasındaki farktır. Binaenaleyh sermaye kazancının mikdarı her ortağın hisse senedini satın alma bedeline göre değişir. Bedelsiz hisse senetleri her ortak bakımından ayrı ayrı mikdarlarda realize edilmemiş sermaye kazancını temsil eder. Bu durumda bedelsiz hisse senetlerini toplam değerleri ile sermaye artışı saymak ve vergilendirmek mümkün olmamak lâzımgelir.

İktisadî işletmelerin aktifine dahil sermayelerden elde edilen sermaye kazançları :

Gelir Vergisi Kanununun 81. ci maddesinin son fıkrasına göre bir iktisadî işletmenin aktifine dahil sermayelerin satışı halinde elde edilen sermaye kazançları ticarî kazanç sayılmakta ve gelir vergisinin normal ölçüleri içinde vergilendirilmektedir. Bu vergilendirme şekli sermaye kazançlarının vergilendirilmesi ile ilgili olarak evvelce belirttiğimiz sebeplerle hatalı olmaktadır.

Sermaye kazancının teşekkülünde genel fiyat seviyesinde vâki yükselmenin rolü vardır. Bu sebeple sermaye kazancı, sıfırdan tamamına kadar, derece derece fiktif olmaktadır. Reel olmıyan kazancın vergilendirilmesi ise sermayenin kendisinin vergilendirilmesidir. Problemi çok basit bir misalle açıklayalım: Bu iktisadî işletme 100 liraya satın aldığı bir masayı 10 yıl sonra 500 liraya satarsa 400 lira sermaye kazancı elde etmiş görünür ve gelir vergisi kanunumuza göre ticarî kazanç gibi müterakki nispetlerde vergi ödemek zorunda kalır. Aynı işletme eline geçen 500 lira ile sattığı masanın yeni bir eşini genel fiyat seviyesindeki yükselme sebebi ile 500 liraya alırsa işletmenin sermayesinde reel olarak hiç bir artış olmadığı görülür. Eskiden bir yazı masasına sahip olan işletme ikinci halde aynı yazı masasının bir yenisine sahiptir. Artan sadece aynı malın para ile ifadesidir. Fakat reel sermaye aynı kaldığı halde gelir vergisi kanunumuza göre aynı sermayenin para birimi ile ifadesindeki değişiklik gelir vergisine tâbi tutulmuş olur. Bu basit misali daha kıymetli kapital mallarına teşmil edersek sermaye kazancının normal gelir vergisi ölçüleri içinde vergilendirilmesinin genel gelir vergisi teorisine aykırılığı ve sermayeyi tedricen yokeden bir vergi tatbikatı olduğu açıkça anlaşılır.

Kapital malları bir işletmenin aktifinde yıllarca durmuştur. Fiktif veya reel sermaye kazancı bu yıllar boyunca tedricen teşekkül etmiştir. Sermaye kazancının realize edildiği yılda toplam olarak daha yüksek vergi nispetleri ile vergilendirilmesi bir diğer haksızlığı teşkil etmektedir. Eğer kapital malı daha evvelki yıllarda satılsaydı sermaye kazancı miktarı daha düşük olarak teşekkül edecek ve vasisati vergi yükü daha az olacaktı. Bu durumda kapital mallarının bir işletmenin aktifinde bekletilmesi, bekletildiği süre ile mütenasiben cezalandırılmakta ve daha ağır vergi yüküne maruz bırakılmaktadır.

Sermaye kazançları diğer nev'i gelirlerle aynı karakterde değildir. Bu sebeple sermaye kazançlarının normal gelir vergisi ölçüleri dışında özel bir vergi prosedürüne tâbi tutulması gelir vergisi sistemlerinde kabul edilmiş bir prensiptir. Bizim gelir vergisi sistemimiz buna istisna teşkil etmektedir.

İktisadî işletmeye dahil olmıyan sermayelerden elde edilen sermaye kazançları :

Gelir vergisi sistemimizde bu nev'i kazançların vergilendirilmesi iki kısımda mütalâa edilmiştir: Kısa vâdeli sermaye kazançları

normal gelir vergisi ölçüleri içinde vergilendirilir. Bu tatbikat bütün gelir vergisi sistemlerinde müsterektir. Uzun vâdeli sermaye kazançları ise vergi dışı bırakılmıştır. Kısa vâdeli sermaye kazançları ile uzun vâdeli sermaye kazançlarını ayıran ölçüler ise sermayenin nevine göre değişmektedir. Gayrimenkullerde 4 yıl gayrimenkule sahip olmak uzun vâdeli sermaye kazancı elde etmek için kâfidir. Bu müddet menkul kıymetlerde 1 yıldır.

NETİCE

1 — Sermaye kazancının yaratılmasında genel fiyat seviyesindeki yükselme büyük ölçüde rol oynamaktadır. Bu hâl sermaye kazancının kısmen ve bazı hallerde büyük ölçüde fiktif kazanç olmasına sebep olmaktadır. Reel olmayan kazançların normal gelir vergisi ölçüleri içinde vergilendirilmesi ise vergi eşitliği ve vergi ödeme gücü bakımından haksızlık teşkil etmekte ve sermayenin kendisinin vergilendirilmesi neticesini hasıl etmektedir. Sermaye kazançları sermayenin sahibinin patrimuanında beklediği yılların tamamına aittir. Uzun yıllarda tedricen elde edilmiş bulunan sermaye kazancının realize edildiği son yılda toplam olarak müterakki vergi nispetlerine tâbi tutulması da gelir vergisi genel teorisine aykırıdır. Sermaye kazançlarının vergilendirilmesinin kabul edildiği ahvalde diğer gelir nevelerine göre ayrı karakteri sebebiyle ayrı bir vergileme ölçüsünün tatbiki zaruridir. (Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi). Sermaye kazançlarının realize edildikleri dönemde vergilendirilmeleri ise gelir vergisi sistemlerinde genel olarak kabul edilmiştir.

2 — Sermaye kazançlarının gerçek gelir oluş nispetinin tespitinin pratik bakımdan mümkün olmadığı ve hangi özel vergi rejimi tatbik edilirse edilsin şahısların değişik vergi yüklerine maruz kalacağı sebebiyle veya sırf iktisadî kalkınma ve sermaye piyasasının gelişmesi için kasdî bir iktisadî politika olarak bazı vergi sistemleri sermaye kazançlarını vergi dışında bırakmışlardır. (Kanada ve İngilterede olduğu gibi).

3 — Bizim gelir vergisi sistemimiz bir iktisadî işletmenin aktifine dahil sermayelerden elde edilen sermaye kazançlarını normal gelir vergisi ölçüleri içerisinde vergiye tâbi tutmuştur. Bu şekilde vergileme yukarıda belirttiğimiz bütün mahzurları ve haksızlıkları bünyesinde taşımaktadır.